

## PORTRETE DE OFIȚERI RUȘI DIN VREMEA RĂZBOAIELOR RUSO-TURCE SURPRINSE DE ALOGENII FRANCEZI. RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN 1806-1812. PERIOADA 1806-1810 (I)

Violeta-Anca EPURE\*

**Portraits of Russian Officers from the Russian–Turkish Wars Captured by French Observers: The Russian–Turkish War of 1806–1812: The Years 1806–1810 (I)**

**Abstract.** *The accounts of French foreigners from the period under investigation undoubtedly represent important sources of information or sources for reconstructing the main stages of the Russian-Turkish conflict between 1806 and 1812, the state of mind in the two Principalities, and the sequences of internal and political life under foreign occupation, seen from Jassy or Bucharest. Of course, the French observers did not fail to portray the high-ranking Russian officers: generals Kamenski, Michelson, Miloradovici, Meyendorf, Kușnikov, Bagration, Engelhart or Kutuzov, along with Prince Dolgoruki and Marshal Prozorovski. In addition to describing the course of the military campaign, the French observers mentioned these officers' involvement in all kinds of abuses and injustices, but also aspects of social life.*

**Keywords:** *vision, Russian officers, French observers, war, Romanian Principalities, military occupation, abuses.*

**Cuvinte-cheie:** *viziune, ofițeri ruși, observatori francezi, război, Principatele Române, ocupație militară, abuzuri.*

La începutul secolului al XIX-lea, Principatele Române traversau o situație extrem de dificilă din perspectiva propriului statut juridic, raportat la situația internațională, constituindu-se în obiecte sau obiective ale politicii expansioniste promovate de marile puteri în estul Europei, facilitată de declinul accentuat și prelungit al Imperiului Otoman<sup>1</sup>, precum și de agravarea galopantă a raporturilor politice interstatale după declanșarea războaielor napoleoniene. Pe un asemenea fond învolburat, mai vechea și bine-cunoscuta chestiune orientală a revenit în prim-planul politicii internaționale, a disputelor diplomatice<sup>2</sup> degenerate foarte curând în confruntări militare. Nu trebuie să mai insistăm asupra interesului manifestat de cabinetul rus pentru sud-estul european. El s-a materializat sub forma unor memorii și rapoarte diplomatice, precum și printr-o serie de manevre militare de amploare, cum a fost, bunăoară, concentrarea de trupe la frontiera de pe Nistru. Pretextul acestor manevre a fost ocuparea Dalmației de către trupele franceze. Încă din toamna lui 1805, diplomații străini cuprindeau în rapoartele lor informații cu privire la aceste evenimente. De exemplu, însărcinatul cu afaceri al Prusiei

---

\* Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România; e-mail: violetaanca@atlas.usv.ro.

<sup>1</sup> Xenopol 1997, *passim*; Ciobanu 1999, p. 8-9; Columbeanu 1976, p. 657 și urm.; Agachi 2008, *passim*; Semenova 1996, p. 3 și urm.

<sup>2</sup> Pentru detalii, vezi: Droz 1952; *Istoria diplomației* 1962; Renouvin, Duroselle 1964; Boicu 2001, p. 19; Cliveti 2006; vezi și Ciobanu 2000, *passim*.

remarca, în contextul acelor preparative, prezența unor comisari ruși, care cumpărau cereale și înființau depozite de provizii în cele două Principate Române<sup>3</sup>.

Pe de altă parte, Parisul era informat asupra noilor reacții și poziționări: într-un raport consular datând din 17 iulie 1806, Parant, consulul general al Franței la București, numea Turcia „acest aliat intim al guvernului francez”<sup>4</sup>, în timp ce, la 29 iulie, Charles Frédéric Reinhard, consulul francez de la Iași, îi transmitea informații lui Charles Maurice de Talleyrand despre sosirea sa în capitala Moldovei<sup>5</sup>, despre armata rusească adunată pe Nistru și despre războiul din Serbia<sup>6</sup>. Reinhard pomenea cu îngrijorare de trupele rusești masate la granițele principatului Moldovei, al căror efectiv s-ar fi ridicat pe la 100000 de oameni și care „s-ar concentra tot mai stăruitor în fața ținutului Soroca”, gata de marș, trăgând după ele căruțe cu pesmet și neașteptând decât un semnal<sup>7</sup>. La 3 septembrie, Reinhard îl informa pe superiorul său despre plecarea din Iași a fostului domn Moruzi, însoțit de un numeros cortegiu și plâns de popor, care era, de obicei, indiferent la astfel de evenimente, și care, acum ieșise din starea sa de indiferență<sup>8</sup>. De asemenea, consulul francez mai scria despre trecerea în Moldova a două regimente rusești comandate de generalul Kamenski, un adevărat barbar, urât chiar și de soldații ruși aflați în subordinea sa. Tot el mai nota că se aștepta sosirea altor corpuri de armată rusești<sup>9</sup>.

Într-o scrisoare datată 18 septembrie, Christine Reinhard se plângea de poziția dificilă a soțului său în Moldova și își exprima îngrijorarea în legătură cu o posibilă invazie rusească<sup>10</sup>. La 1 octombrie 1806, Charles Reinhard scria despre pregătirile de război rusești: în rândul trupelor masate pe malurile Nistrului exista convingerea că Rusia nu era în conflict cu Turcia și că ele se vor îndrepta înspre hotarele Prusiei pentru a se război cu francezii<sup>11</sup>. În plus, în Moldova, francezii erau priviți cu tot mai multă ostilitate. Aceeași stare de spirit se pare că domnea și în Țara Românească, conform informațiilor transmise de Joseph Parant lui Charles Reinhard. La București, Rodofinikin încerca, ca și Bolkunov la Iași, să pună cele două Principate în mod oficial sub protecția Rusiei<sup>12</sup>.

---

<sup>3</sup> Iorga 1896, p. 406; Semenova 1996, p. 16-17; Jewsbury 2003, p. 32-38.

<sup>4</sup> Hurmuzaki 1912, p. 723.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 724.

<sup>6</sup> *Ibidem*.

<sup>7</sup> *Călători străini* 2004, p. 245; Hurmuzaki 1912, p. 728.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 748.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 748-749.

<sup>10</sup> *Călători străini* 2004, p. 298; Iorga 1981, p. 448-449.

<sup>11</sup> În octombrie 1806, Reinhard consemna că „Rusia e dispusă să înghită orice umilințe ar fi necesar pentru a menține neutralitatea Porții și a-și reconsolida influența”. Impresia sa se va dovedi a fi greșită (Hurmuzaki 1912, p. 761; Jewsbury 2003, p. 36).

<sup>12</sup> Hurmuzaki 1912, p. 761-763.

Un alt martor implicat al evenimentelor<sup>13</sup> este generalul conte Louis-Alexandre Andrault de Langeron, bun cunosător al celor două Principate încă de pe vremea războiului ruso-turc din 1789-1791, când venise pe teritoriul acestora la comanda trupelor țarinei Ecaterina a II-a. A stat o vreme în capitala Moldovei, unde a avut posibilitatea să cunoască regimul politic fanariot, căruia i-a făcut un rechizitoriu foarte aspru<sup>14</sup>. În jurnalul campaniei din 1806-1812, Langeron își propunea să scrie „cinstit și adevărat” despre războiul la care participase și în care, vreme de câteva luni, chiar fusese comandantul întregii armate, să nu-i menajeze pe cei „ale căror greșeli sau prădăciuni au făcut să împiedice sau să paralizeze succese certe”; el sublinia că „n-a fost vreodată război mai prost purtat, dar cu un final atât de norocos și neașteptat” pentru ruși<sup>15</sup>. Referindu-se la acest război, generalul conte Langeron scria:

„L-am făcut în întregime; am avut comandamente importante; am condus chiar întreaga armată timp de câteva luni și, din fericire pentru mine, n-am fost prea mult timp comandant ca să ajung, prin greșelile mele, la nivelul celor care m-au precedat sau al celor care m-au urmat. Amănuntele acestui război îmi sunt, prin urmare, bine cunoscute. Am să le descriu cinstit și adevărat și n-am să-i cruț pe cei ale căror greșeli și prădăciuni au făcut să împiedice sau să paralizeze succese certe”<sup>16</sup>.

La sfârșitul lui octombrie, țarul decidea că era momentul potrivit ca trupele sale să intre în Principate. Dacă Reinhard aprecia că invazia rusească va fi un marș triumfal<sup>17</sup>, Langeron socotea, la rândul-i, că „fără declarație prealabilă de război, trupele rusești au intrat în Basarabia și în Moldova și au ocupat câteva cetăți” și că acest război, deși nedrept, era indispensabil pentru Rusia. Langeron motiva gestul țarului prin faptul că acesta nu putea lăsa turcilor „cetățile Chilia, Ismail, Bender și Hotin, nici stăpânirea Basarabiei dintre Dunăre, Prut și Nistru”<sup>18</sup>. Această zonă era populată de tătari, al căror număr generalul îl estima la 30000 de călăreți, care puteau porni împotriva orașului Odessa. Langeron mai sublinia că, „fără stăpânirea Basarabiei, acest din urmă oraș nu ar fi putut dobândi niciodată dezvoltarea uimitoare pe care a căpătat-o datorită comerțului și poate că ar fi încetat să mai existe”<sup>19</sup>.

Armata rusească, aflată sub comanda generalului Ivan Ivanovici Michelson<sup>20</sup>, numit și comandant-șef al armatelor de la Dunăre, a trecut

---

<sup>13</sup> *Călători străini* 2004, p. 312; Mischevca 1999, p. 184.

<sup>14</sup> *Călători străini* 2001, p. 930; Ciobanu 1985, p. 92, 96, 176; Bezvicconi 1947, p. 147.

<sup>15</sup> Hurmuzaki 1889, p. 108; Jewsbury 2003, p. 41; Mischevca 1999, p. 184; Penelea 1988, p. 676.

<sup>16</sup> *Călători străini* 2004, p. 312; Mischevca 1999, p. 184.

<sup>17</sup> Boicu 2001, p. 184; Jewsbury 2003, p. 38.

<sup>18</sup> *Călători străini* 2004, p. 314; Hurmuzaki 1889, p. 110.

<sup>19</sup> *Călători străini* 2004, p. 314; Hurmuzaki 1889, p. 110; Penelea 1988, p. 674.

<sup>20</sup> Hurmuzaki 1889, p. 110-111, 113; Xenopol 1997, p. 126; Penelea 1988, p. 674, 676; *Călători străini* 2004, p. 316; Boicu 2001, p. 253-254; Jewsbury 2003, p. 39.

Nistrul la 22 noiembrie 1806<sup>21</sup>, în patru puncte<sup>22</sup>. Langeron a lăsat și un portret al generalului de cavalerie Ivan Ivanovici Michelson (1740-1807): un om violent și crud, care se credea singurul general de care Napoleon se temea, dar corect și dezinteresat, de o bravură bună de un partizan și nu de un general. Același general francez sublinia, însă, că armata fusese adunată în pripă, având în frunte ofițeri de cancelarie puși în disponibilitate. Ea era formată mai mult din voluntari, ale căror îndeletniciri anterioare nu prea îi recomandau pentru profesia militară. Langeron nota: „niciodată n-am văzut o adunătură mai respingătoare”<sup>23</sup>.

La 22 noiembrie, Reinhard scria că trupele rusești se mișcau pe malurile Nistrului, că se pregăteau să-l treacă pe la Hotin<sup>24</sup>. În ziua următoare, el revenea cu știri despre traversarea Nistrului de către ruși și intrarea lor în Moldova sub comanda generalului Michelson<sup>25</sup>. Reinhard se întreba cu îngrijorare dacă cele două Principate vor fi ocupate, dacă rușii vor trece în Serbia sau în Dalmația, fiind în conflict cu Poarta și ce rol va juca principele Moruzi în toată această desfășurare de forțe. În plus, el îi cerea superiorului său instrucțiuni despre cum ar trebui să se comporte în eventualitatea izbucnirii unui conflict armat<sup>26</sup>. Interesant este faptul că populația românească a perceput acțiunile armatei rusești ca fiind îndreptate împotriva Franței și nu a Porții. Mihalache Vartic consemna: „rușii au trecut în Moldova asupra franțujilor”<sup>27</sup>.

Doamna Reinhard amintea în scrisorile sale momentul intrării rușilor<sup>28</sup> în capitală, în ziua de 29 noiembrie, operațiune care a impresionat-o în mod neplăcut. Se credea că avangarda rusească, alcătuită din vreo 1800-2000 de oameni, comandată de prințul Dolgoruki, „despre care se zice că este tânăr, frumos și foarte iubit de femei” și căruia „toate elegantele Iașilor i-au și pus gând rău”<sup>29</sup>, va fi urmată de o armată puternică; se zvonea chiar că operațiunile se vor întinde dincolo de hotarele Principatelor. Pe Christine Reinhard o intriga „ordinea ce stăpânește printre acești soldați flămânzi și înghețați de

---

<sup>21</sup> La 21 noiembrie / 3 decembrie 1806, baronul A. Budberg, ministrul de Externe al Rusiei, îi scria generalului I. I. Michelson: „La sosirea lui Moruzi în Iași, [...] veți cere de la el ca trupele noastre care se află în acest principat să fie aprovizionate de dânsul cu provizii și cu toate cele necesare, cum și principele Ipsilanti, de partea sa, va aproviziona trupele care au ocupat Valahia” (Agachi 2008, p. 35).

<sup>22</sup> *Călători străini* 2004, p. 315-316; Hurmuzaki 1889, p. 113; Penelea 1988, p. 674; Boicu 2001, p. 253-254; Jewsbury 2003, p. 39; Agachi 2008, p. 35.

<sup>23</sup> *Călători străini* 2004, p. 315; Hurmuzaki 1889, p. 110-111; Stroia 1999, p. 525; Penelea 1988, p. 675; Goșu 1996, p. 26; Corvisier 1994, p. 383.

<sup>24</sup> Hurmuzaki 1912, p. 790.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 791.

<sup>26</sup> *Ibidem*, p. 791-792; Goșu 1996, p. 26.

<sup>27</sup> Corfus 1975, p. 27.

<sup>28</sup> Hurmuzaki 1912, p. 748-749; Jewsbury 2003, p. 38.

<sup>29</sup> *Călători străini* 2004, p. 304-305.

frig, într-o țară pe jumătate sălbatică și unde nu mai este nici o cârmuire<sup>30</sup>. Era și momentul în care doamna Reinhard începea să aibă îndoieli cu privire la securitatea sa și a familiei sale, de vreme ce Rodofinikin nu le confirmase nimic. În plus, puterea agentului rus era din ce în ce mai mare cu fiecare zi<sup>31</sup>. Tot în aceeași vreme, doamna Reinhard aprecia că „victoria Rusiei printre boieri e totală” și că în timp ce trăsurile boierilor se îngrămădeau în fața reședinței consulului rus, „noi suntem excluși de la viața de zi cu zi”<sup>32</sup>. Soția consulului invoca o stare de „carantină severă”, care îi „exclue din viața mondenă”, precizând, în scrisoarea din 27 octombrie 1806: „nu mă plâng și mă socot fericită să nu mai am de-a face cu o societate către care nimic nu mă atrage”<sup>33</sup>.

Îngrijorarea doamnei Reinhard se dovedise întemeiată: la 30 noiembrie îi scria mamei sale că Rodofinikin venise la soțul său, la șase dimineața, ca să sechestreze documentele consulatului. Și-a motivat vizita atât de matinală ca fiind din ordinul prințului Dolgoruki, ostil consulului francez, pare-se, din cauza unor articole apărute în niște gazete franțuzești. Lui Reinhard i se interzicea orice comunicare cu boierii moldoveni, speriați de victoriile lui Napoleon, să mai înalțe pavilionul și i se cerea să scoată stema cu armele imperiale. Totodată, i se permitea să mai rămână în Iași cu condiția să nu se ocupe de politică, iar atribuțiile sale să nu le depășească pe cele ale unui agent comercial<sup>34</sup>.

La 15/28 decembrie, avangarda generalului Michelson intra în Iași, relatarea generalului Langeron fiind interesantă: „Moldovenii nu așteptau vizita noastră [...] și nici nu-și puteau imagina că noi dorim în cel mai serios mod să le ocupăm Principatul. Totuși, oricât le era de neplăcut, ne-au întâmpinat foarte bine, deoarece ei nici nu puteau proceda în alt chip”<sup>35</sup>. Același Langeron nota în memoriile sale că generalul rus Michelson a rămas în Iași vreme de aproape o lună. Din capitala Moldovei, a dat ordin ca detașamentele comandate de Miloradovici și de Kamenski să înainteze spre Bârlad și Focșani. Armatele ruse au pus stăpânire pe țară, reușind totodată să țină la respect garnizoana turcească de la Brăila, precum și trupele lui Mustafa Bairaktar, care se aflau în București<sup>36</sup>. El mai amintea și fuga lui Callimachi din

---

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. 304-305; Iorga 1981, p. 449.

<sup>31</sup> *Călători străini* 2004, p. 305; Xenopol 1997, p. 123; Jewsbury 2003, p. 37.

<sup>32</sup> Hurmuzaki 1912, p. 771-772; Ploscaru 2009, p. 45-47; Semenova 1996, p. 18.

<sup>33</sup> *Călători străini* 2004, p. 302.

<sup>34</sup> Hurmuzaki 1885, p. 362.

<sup>35</sup> *Călători străini* 2004, p. 316; Agachi 2008, p. 36.

<sup>36</sup> Hurmuzaki 1912, p. 805.

Iași, la intrarea trupelor rusești, după o domnie de doar două zile<sup>37</sup>. Michelson l-a numit pe Ipsilanti, care însoțea armata rusă, domn al Moldovei<sup>38</sup>.

În plus, situația consulului francez din Iași și a familiei sale a devenit din ce în ce mai dificilă, ei atrăgându-și ostilitatea prințului Dolgoruki<sup>39</sup>. „Câteva articole publicate în gazetele franceze despre el l-au iritat și, din această pricină, eram îndoit de rău tratați”, îi scria Christine Reinhard mamei sale, la 8 decembrie 1806. Prințul nu pierdea nicio ocazie pentru a-și arăta ostilitatea față de consulul francez<sup>40</sup>.

Misiunea consulară franceză din Iași a fost arestată, condusă în trăsuri la Dubăsari, pe Nistru, de unde, ulterior, a fost pusă în libertate<sup>41</sup>. Generalul Langeron, deși în serviciul Rusiei, a menționat în memoriile sale „arestarea și maltratarea consulului Franței, Reinhard, de către generalul principe Piotr Dolgoruki”<sup>42</sup>, gest pe care îl considera „un atentat contra dreptului ginților”<sup>43</sup>. La 13 decembrie, Ledoulx îl informa pe Talleyrand despre arestarea lui Reinhard și trimiterea sa în Rusia. Ledoulx considera gestul rușilor un act de violență gratuit și barbar<sup>44</sup>.

Langeron consemna că generalul Miloradovici a înaintat spre București, Serghei Kamensky a fost trimis spre Brăila, iar prințul Vladimir Dolgoruki la Galați. Cum ultimul înainta mult prea încet, Michelson l-a trimis pe generalul maior Oceakov cu regimentul de Odessa să ocupe orașul Galați, considerat antrepozitul Moldovei și Valahiei<sup>45</sup>. La 13/25 decembrie, continua generalul Langeron, Miloradovici ajunsese în fața Bucureștiului<sup>46</sup>. În drumul lor până în

---

<sup>37</sup> *Călători străini* 2004, p. 316-319; Hurmuzaki 1889, p. 113-114, 116-117; Iorga 1981, p. 439; Penelea 1988, p. 674, 676; Boicu 2001, p. 253-254; Jewsbury 2003, p. 39; Agachi 2008, p. 35; Goșu 1996, p. 27; Djuvara 1995, p. 284-285.

<sup>38</sup> „Acest intrigant ambițios nu s-a mai îndoit atunci că visul i se realizează și că în curând va obține coroana ereditară a Daciei”, consemna Langeron (*Călători străini* 2004, p. 317; Hurmuzaki 1889, p. 113).

<sup>39</sup> Hurmuzaki 1885, p. 362.

<sup>40</sup> Hurmuzaki 1912, p. 801-802.

<sup>41</sup> Hurmuzaki 1889, p. 113; Hurmuzaki 1885, p. 362; Hurmuzaki 1912, p. 802-804; Iordăchescu 1996-1997, p. 202, 204.

<sup>42</sup> Deși arestarea și maltratarea lui Reinhard nu fuseseră aprobate nici de Michelson, nici de curtea Rusiei, el nu a fost eliberat. Michelson, relatează Langeron, se temea de Dolgoruki (*Călători străini* 2004, p. 316-317; Hurmuzaki 1889, p. 113, 115).

<sup>43</sup> *Călători străini* 2004, p. 316.

<sup>44</sup> Hurmuzaki 1912, p. 804.

<sup>45</sup> *Călători străini* 2004, p. 317; Hurmuzaki 1889, p. 113-114.

<sup>46</sup> Dintr-o notă datând din 27 noiembrie 1806, trimisă de Budberg lui Italinski, reieșea că țarul considera că vechile relații cu Turcia vor fi restabilite atunci când Moldova și Țara Românească vor fi ferite de incursiunile devastatoare ale rebelilor, când corăbiilor de război rusești li se va permite să traverseze strâmtorile din Marea Neagră și când Poarta va reinnoi tratatul de alianță cu Anglia. Această notă a fost interpretată mai degrabă ca o încercare de a conferi mediilor diplomatice un pretext pentru ocuparea militară a Principatelor. Armand Goșu este de părere că această acțiune era lipsită de teme, deoarece Poarta a satisfăcut ultimatumul Rusiei de reinstalare a domnilor (Boicu 2001, p. 184; Agachi 2008, p. 33).

capitala Valahiei, ei au fost „salutați cu sunete vesele de clopot, semn de prietenie ordonat de mitropolitul de la București, iar până la sfârșitul anului erau deja bine instalați în Principate”<sup>47</sup>. Generalul Miloradovici a fost primit ca un eliberator al orașului, după ce, – consemna generalul Langeron – „dând dovadă mai mult de îndrăzneală decât de prudență”, i-a măcelărit pe turcii care se aflau în oraș. Langeron a mai relatat și episodul cu privire la „mica atenție” pe care arnăuții din garda principelui Ipsilanti i-au făcut-o generalului Miloradovici. Cum știa că locuința principelui Grigore Ghica urma să-l găzduiască pe acesta, „au strâns toate capetele de turci pe care le tăiaseră și le-au așezat pe două rânduri pe poartă, pe scări și în pridvorul casei”. În fața fiecărui cap au așezat câte o lumânare aprinsă. Miloradovici, ocupat cu încartiruirea trupelor și cum trebuia să ia măsuri pentru păstrarea ordinii în oraș, s-a întors destul de târziu acasă. Deși a fost încântat de „iluminația” care se vedea de departe, a fost de-a dreptul îngrozit la vederea spectacolului macabru; era chiar să-și piardă cunoștința. A revenit la această locuință abia peste câteva zile, după ce locul a fost curățat și spălat. Langeron estima că aproximativ o mie de turci au fost uciși în București<sup>48</sup>. Ocuparea Bucureștilor de către ruși era semnalată și într-o depeșă expedită din Varșovia la 25 ianuarie 1807 de Talleyrand lui d’Hauterive<sup>49</sup>.

Principatele au fost ocupate, cu excepția câtorva cetăți: Ismail, Brăila, Giurgiu și Turnu. Atitudinea binevoitoare a rușilor față de Poartă reiese din edictul din 16 noiembrie 1806, adresat generalului I. Michelson de către țarul Alexandru I:

„Neavând nici un fel de intenții referitoare la cucerirea teritoriilor ce aparțin Turciei, eu doresc doar să asigur independența și inviolabilitatea teritoriilor ei, care sunt amenințate de influența lui Bonaparte asupra Divanului și de ocuparea Dalmației de către francezi”<sup>50</sup>.

La București a revenit și Constantin Ipsilanti, căruia i s-a încredințat și administrarea treburilor Moldovei, pentru că Alexandru Șuțu renunțase la putere<sup>51</sup>. De altfel, cabinetul rus conta pe ajutorul acestuia pentru aprovizionarea armatei cu alimente, pentru formarea unor unități de voluntari

---

<sup>47</sup> Jewsbury 2003, p. 38.

<sup>48</sup> *Călători străini* 2004, p. 318-319; Hurmuzaki 1889, p. 116-117; Iorga 1981, p. 439; Penelea 1988, p. 676; Goșu 1996, p. 27; Djuvara 1995, p. 284-285; Fănescu 1968, p. 245; Spinei, Spinei 1994, p. 374.

<sup>49</sup> Hurmuzaki 1889, p. 48.

<sup>50</sup> Agachi 2008, p. 33-34.

<sup>51</sup> Rusia ar fi intenționat inițial să-i mențină în domnie atât pe Constantin Ipsilanti, cât și pe Alexandru Moruzi, de vreme ce ambii erau cunoscuți drept filoruși. De altfel, chiar reprezentanții Rusiei i-au cerut sultanului revenirea lor pe tronurile celor două Principate. În ciuda acestor demersuri, mulți demnitari ruși aveau suspiciuni în privința loialității lui Moruzi față de Rusia. A. Budberg îl cataloga încă de prin iulie 1806 pe Moruzi drept „răuvoitor față de Rusia” (*ibidem*, p. 35; Jewsbury 2003, p. 47).

și pentru eventuale sfaturi care ar fi fost utile comandanților ruși<sup>52</sup>. Langeron mai amintea și întoarcerea în București, unde a fost „mare animație în timpul iernii”, a boierilor care fugiseră în Transilvania de frica rușilor. „S-au dat baluri și petreceri strălucite și după ce fusese timp de două luni lăcașul groazei, această capitală a ajuns brusc lăcașul plăcerii”<sup>53</sup>.

În lunile noiembrie și decembrie, cabinetul țarist a dat numeroase asigurări că dislocarea trupelor sale nu reprezenta o acțiune militară propriu-zisă împotriva Imperiului Otoman, ci era mai degrabă un element de presiune care avea menirea de a determina Turcia să iasă de sub influența franceză. De altfel, țarul le poruncise armatelor sale să acționeze „prietenește și pașnic”, în conformitate cu scopul declarat al invaziei: revenirea Turciei la relațiile anterioare cu Rusia<sup>54</sup>. Interesant este faptul că și populația românească a receptat această acțiune a armatei rusești ca fiind îndreptată împotriva Franței și nu a Porții<sup>55</sup>.

În vara anului 1807, armatele rusești se confruntau în Principate cu o situație dificilă. Se proiecta o ofensivă otomană la nord de Dunăre. Numărul redus al trupelor rusești care apărau Bucureștiul l-a făcut pe Ipsilanti și pe Rodofinikin, trimisul special al Rusiei în Principate, a cărui prezență și atitudine sigură îi iritase pe consulii francezi, să părăsească în grabă orașul. Armata de ocupație din Principate a fost însă salvată de la dezastru prin victoria zdrobitoare de la Obilești (14 iunie 1807) a generalului Mihail A. Miloradovici asupra avangărzii marelui vizir. Coloana principală a armatei turcești s-a retras înspre Dunăre, iar Mustafa Bairaktar, care trecuse fluviul pe la Giurgiu, nu a mai înaintat spre București, așa încât proiectata ofensivă la nordul Dunării a sfârșit lamentabil<sup>56</sup>. La începutul campaniei din 1807, Michelson l-a însărcinat pe Langeron cu cucerirea cetății Turnu, proiect la care s-a renunțat ulterior spre bucuria sa, deoarece i-ar fi fost peste puteri să „ia acea redută puternică cu cinci bastioane și numeroase palisade sub focul încrucișat de la Nicopol, Șiștov și Zimnicea”<sup>57</sup>.

Langeron menționa în memoriile sale luptele care au ținut din vara lui 1807 și până în ianuarie 1808, când „3000 de oameni din cavaleria turcească au ieșit din Turnu și Zimnicea cu scopul de a respinge avanposturile noastre și de a jefui bogatele sate care existau atunci încă între Călnice și Olt, pe Vedea și pe Călmățui”<sup>58</sup>. Deși locuitorii fortărețelor Hotin, Bender, Akkerman și

---

<sup>52</sup> Columbeanu 1976, p. 663; Agachi 2008, p. 35.

<sup>53</sup> În iarna anului 1807, pe la Iași ajunsese și un nepot al ducelui de Richelieu, contele de Rochechouart, emigrant francez și fost curtezan la Odessa al Anicăi Filipescu, „prietena lui Miloradovici”. A menționat în memoriile sale petrecerile de la Iași (*Călători străini* 2004, p. 319-320; Hurmuzaki 1889, p. 117; Iorga 1981, p. 493; Spinei, Spinei 1994, p. 375).

<sup>54</sup> Cernovodeanu 1993, p. 13; Boicu 2001, p. 180; Jewsbury 2003, p. 38.

<sup>55</sup> Corfus 1975, p. 60.

<sup>56</sup> Boicu 2001, p. 252; Jewsbury 2003, p. 37.

<sup>57</sup> *Călători străini* 2004, p. 320; Hurmuzaki 1889, p. 117.

<sup>58</sup> *Călători străini* 2004, p. 323; Hurmuzaki 1889, p. 133.

Chilia se predaseră rușilor, generalii Michelson și Meyendorf au hotărât trimiterea lor în Rusia<sup>59</sup>.

Același general aprecia iarna anilor 1807/1808 drept una care „n-a fost bogată în evenimente militare”, dar care „a fost bogată în intrigă”. Bucureștiul i se înfățișa generalului Langeron ca „focarul cel mai activ și mai necurat”, boierii din Țara Românească fiind vestiți „chiar printre fanarioți pentru imoralitatea, lăcomia, ca și pentru aplecarea și talentul lor spre intrigă”. În Moldova, considera Langeron, boierii erau mai puțin civilizați decât cei din Țara Românească, unde „domină spiritul Fanarului și toate intrigile erau îndreptate aproape pe față împotriva rușilor”. La București, foarte puțini dintre boieri erau legați de principele Constantin Ipsilanti și de partida rusă. Între aceștia, Langeron îl remarcă pe Constantin Varlaam, „cu totul devotat rușilor, dar slab, influențat de un anturaj puțin vrednic de stimă și nechibzuit în legăturile sale, deși el însuși era bărbat cinstit, atât cât poate fi un muntean”. Datorită „râvnii și ostenelelor sale”, armata rusă a fost foarte bine aprovizionată, fără nicio cheltuială din vistieria imperială țaristă. Langeron considera că Rusia ar fi trebuit să le rămână veșnic îndatorată lui Ipsilanti și Varlaam (mai cu seamă acestuia din urmă), deși nu au fost niciodată recompensați pentru serviciile aduse<sup>60</sup>. Totodată, el mai povestea în jurnalul său și despre pasiunea generalului Miloradovici<sup>61</sup> pentru fiica unui boier valah de prim-rang, numit Filipescu, care „era departe de a fi o frumusețe desăvârșită”<sup>62</sup>. Profitând de slăbiciunea bătrânului general, Constantin Filipescu, cel mai mare dușman al rușilor, și partizanii săi au acaparat întreaga administrație. Lui Miloradovici, Langeron îi reproșa lipsa de alimente cu care s-au confruntat soldații ruși, bolile care n-au întârziat să apară în rândurile acestora, ruina vistieriei imperiale, „o poliță permanentă pe care patria o are asupra lui”<sup>63</sup>. Despre generalul de infanterie Miloradovici, Langeron mai scria că nu era cu mult mai priceput decât Michelson în „știința guvernării”, dar avea „mai multă îndrăzneală orgoliu și încăpățănare”<sup>64</sup>.

Relațiile dintre Constantin Ipsilanti și generalul Michelson s-au deteriorat relativ repede de la sosirea lor în țară<sup>65</sup>. Ipsilanti îi acuza pe generalii

---

<sup>59</sup> *Călători străini* 2004, p. 321; Hurmuzaki 1889, p. 126; Iorga 1981, p. 439-440.

<sup>60</sup> *Călători străini* 2004, p. 323-324; Hurmuzaki 1889, p. 133-134; Iorga 1981, p. 440; Ciobanu 1999, p. 159; Penelea 1988, p. 677; Djuvara 1995, p. 62.

<sup>61</sup> *Călători străini* 2004, p. 324; Hurmuzaki 1889, p. 134.

<sup>62</sup> Era vorba de Anica (Ancuța) Filipescu. Boierul Filipescu a profitat de relația fiicei sale cu generalul rus pentru a-și consolida poziția în București și pentru a-i transmite multe secrete militare consulului francez, Ledoux (Jewsbury 2003, p. 56).

<sup>63</sup> *Călători străini* 2004, p. 324-325; Hurmuzaki 1889, p. 133-134; Iorga 1981, p. 440; Eliade 1982, p. 209.

<sup>64</sup> *Călători străini* 2004, p. 324; Hurmuzaki 1889, p. 134.

<sup>65</sup> P. Ciceagov menționa în memoriile sale că „Michelson purta război cu Vodă-Ipsilanti mai mult decât cu turcii”, în timp ce Zilot Românul consemna că Ipsilanti devenise deranjant pentru

ruși că se țineau „numai de baluri și tractații” și că au vrut să-l predea turcilor. Despre generalul Miloradovici spunea că „umblă să se însoare cu fete de boieri și numai de muieri stă”. În schimb, Michelson spunea deschis că „în mâinile turcilor, cum am găsit-o eu, țara o ducea mai bine”, iar menținerea la putere a lui Constantin Ipsilanti însemna pierderea unei bune ocazii de „a arăta poporului [...] că ne preocupă într-adevăr bunăstarea lui”<sup>66</sup>. În plus, declarațiile lui Ipsilanti conform cărora Principatele Române vor fi atașate în curând la Rusia au generat complicații diplomatice. Tendințele anexioniste ale rușilor în Principate erau evidente. Rodofinikin le-a interzis boierilor să întrețină relații cu Reinhard, consulul francez de la Iași, declarând că „Rusia, fiind cocârmuitoare a principatelor, este firesc ca generalul rus să fie întâiul ocârmuitor, iar domnitorul al doilea”. Domnitorul la care se făcea referire era Constantin Ipsilanti<sup>67</sup>. Între timp, guvernul țarist încerca să convingă Poarta că ocuparea Principatelor era provizorie și că țarul nu intenționa să păstreze pentru sine acele teritorii<sup>68</sup>. Langeron relata că generalul Michelson, în rapoartele pe care le-a înaintat curții de la Sankt Petersburg, a aruncat asupra lui Ipsilanti povara responsabilității eșecurilor și problemelor întâmpinate de ruși în Principate. Ipsilanti a pierdut conducerea Principatelor dunărene și s-a retras la Kiev, unde, „la început, a fost bine primit, apoi a început să fie foarte prost văzut”<sup>69</sup>.

După negocieri începute la Rusciuk, în satul Slobozia, de lângă Giurgiu, s-a încheiat armistițiul ruso-turc la 24 august 1807, a cărui clauză principală prevedea retragerea armatelor rusești din Principate<sup>70</sup>. Negocierile s-au făcut cu intermedierea Franței, reprezentată de colonelul Guilleminot, conform articolului 23 din tratatul de la Tilsit<sup>71</sup>. Într-un raport adresat lui Talleyrand, la 16 august 1807, acesta mărturisea că armistițiul s-a semnat mai mult la insistențele sale<sup>72</sup>. Ambele puteri se angajau să evacueze în termen de 35 de zile Principatele Române și să nu se amestece în administrația lor internă<sup>73</sup>.

---

ruși: „Rușilor le venea cu strâmbul să domnească domn fanariot în vreme ce stăpânirea era acum rosească” (Agachi 2008, p. 38-39).

<sup>66</sup> Urechia 1891-1902, p. 151; Agachi 2008, p. 63.

<sup>67</sup> Agachi 2008, p. 39.

<sup>68</sup> Goșu 1996, p. 34-35.

<sup>69</sup> *Călători străini* 2004, p. 325; Hurmuzaki 1889, p. 135.

<sup>70</sup> Căpitanul francez Aubert, care-l însoțise pe colonelul Guilleminot în misiunea din Principate din 1807, consemna că la Slobozia s-a semnat armistițiul ruso-turc. „Ea a fost aleasă de ambasadorii turci și ruși pentru găzduirea conferinței referitor la armistițiul încheiat între cele două puteri în data de 24 august trecut” (Șipoș 2005, p. 45).

<sup>71</sup> Articolul 23 stipula medierea Franței, în conflictul ruso-turc, așa cum articolul 13 prevedea medierea Rusiei, în conflictul anglo-francez (Hurmuzaki 1885, p. 449-450; Nouzille 1999, p. 20-21; Jewsbury 2003, p. 41).

<sup>72</sup> Hurmuzaki 1885, p. 449.

<sup>73</sup> *Călători străini* 2004, p. 329; Hurmuzaki 1889, p. 146; Hurmuzaki 1885, p. 451; Ciobanu 2005, p. 248-249; Goșu 1996, p. 38; Pippidi 1988, p. 691.

În condițiile în care tratatul de pace nu ar fi fost încheiat în perioada următoare, armistițiul rămânea în vigoare până la 21 martie 1808. Interesant este că, în textul acordului, Moldova și Țara Românească nu mai sunt numite „provincii”, ci „Principate”<sup>74</sup>. Curierul sosit la Slobozia, spre a prelua documentul armistițiului și a-l trimite mai departe țarului, l-a găsit pe Michelson în agonie, iar la finalul lunii august generalul a și murit. El a fost înlocuit provizoriu de generalul baron Kazimir Ivanovici Meyendorf, care a și sancționat armistițiul și s-a pregătit să-l pună în aplicare<sup>75</sup>.

La 13/30 august 1807 murea generalul Michelson. Langeron a fost chemat de la Chilia să-l înlocuiască pe Meyendorf la comanda trupelor care se aflau în fața Ismailului, unde a și rămas vreme de peste trei săptămâni. Meyendorf îl înlocuia pe Michelson la București. Cum ostilitățile încetaseră în așteptarea semnării armistițiului, tabăra de la Ismail era mereu plină de turci: aceștia nu ezitau să bea din vinul de campanie al rușilor, „uitând de Mahomed”, să le cumpere la un preț bun caii pe care-i apreciau îndeosebi pentru forța și mărimea lor, dar și să le vândă tutun, șaluri sau săbii<sup>76</sup>.

Cum Meyendorf căzuse în dizgrație, proaspătul feldmareșal Prozorovski<sup>77</sup> a fost numit de țar la comanda armatelor rusești din Principate. Galeria de portrete ale înalților ofițeri ruși din scrierile lui Langeron îl include și pe feldmareșalul Prozorovski, pe atunci în vârstă de 80 de ani, „mai degrabă o mumie decât o ființă vie”, atât de degradat fizic încât cei apropiați se gândeau că nu va mai apuca ziua de mâine, dar cu un spirit foarte activ, cu mintea limpede<sup>78</sup>. Cât privește administrarea Moldovei în vremea sa și a subalternilor săi, Langeron afirma că această „provincie a fost guvernată [...] tot atât de bine cât poate fi cârmuită o țară unde nu există nici legi, nici justiție, nici morală”<sup>79</sup>. Langeron sublinia că Prozorovski, prin subalternul său Kușnikov, „a predat administrația Moldovei în mâna celor care meritau să fie distinși”: bătrânul Gheorghe Balș, mare vistier și prim-ministru în 1809, funcție pe care a ocupat-o, de altfel, până la moarte, și succesorul său, Rosetti Roznovanu, „capul cel mai bun din toată Moldova”. În plus, și ceilalți membri ai Divanului au fost bine aleși și păstrați în funcțiile lor<sup>80</sup>. În schimb, în Valahia, se pare că Kușnikov „a cedat prea mult în fața influenței lui Miloradovici de care, din nenorocire, era foarte legat din timpul campaniei din Italia”. Cel din urmă își așezase tabăra lângă București, la Copăceni. Langeron insista în memoriile sale asupra situației grave cu care se confruntau armatele rusești cantonate în

---

<sup>74</sup> Xenopol 1997, p. 128-129.

<sup>75</sup> La 10 septembrie 1807, Lamare îi scria lui Talleyrand din București despre moartea și înmormântarea generalului Michelson (Hurmuzaki 1912, p. 820).

<sup>76</sup> Hurmuzaki 1889, p. 143; Iorga 1981, p. 440; vezi și Chagniot 1994, p. 399.

<sup>77</sup> Hurmuzaki 1889, p. 146.

<sup>78</sup> *Ibidem*.

<sup>79</sup> *Călători străini* 2004, p. 329; Hurmuzaki 1889, p. 151; Goșu 1996, p. 39.

<sup>80</sup> *Călători străini* 2004, p. 330; Hurmuzaki 1889, p. 151; Iorga 1981, p. 440.

apropierea capitalei valahe. El se plângea de indiferența generalului Miloradovici, de proasta calitate a alimentelor livrate de munteni, de faptul că acesta stătea mai mult în casa lui Filipescu și venea arareori în tabără. Asemenea atitudine afectase „viața unui sfert din nenorociții soldați de sub ordinele sale”<sup>81</sup>.

La 3 noiembrie 1807, mareșalul Prozorovski îl informa pe consulul francez Lamare despre închiderea drumurilor și suspendarea oricăror activități comerciale<sup>82</sup>.

La 29 august 1808, Joseph Lamare scria despre atmosfera din capitala valahă, consulul francez adăuga că în timp ce soțiile și fiicele de boieri se distrau pe la baluri cu ofițeri ruși, soții și tații lor se gândeau că dacă rușii vor mai rămâne în Principate încă vreo șase luni, atunci ei vor fi pierduți, iar provinciile ruinate pentru totdeauna<sup>83</sup>.

Consulul francez de la București, Lamare, revenea la 5 februarie 1808 cu știri despre situația din Principate într-o depeșă adresată ministrului său de Externe, Champagny, despre situația din Moldova și din Țara Românească: „Generalii ruși percep de la aceste două nenorocite provincii contribuții enorme, ei nelăsând țăranilor munteni și moldoveni decât ochii ca să plângă”<sup>84</sup>. Raportul lui Lamare, redactat la 5 februarie 1808, menționa și câteva nume de generali ruși care își aduseseră aportul din plin la acele acțiuni: Michelson, Prozorovski, Meyendorff, Miloradovici, Ulanius. Într-un alt raport consular din 27 martie 1808, Lamare pomenea de jafurile sau abuzurile ispravnicilor lui Ipsilanti și de cele ale ocupanților ruși<sup>85</sup>.

După reluarea campaniei, cu rezultate extrem de modeste pentru ruși, consulul Ledouix îl informa pe Champagny, la 8 aprilie 1809, despre mersul războiului și despre grelele pierderi în oameni și armament înregistrate de aceștia<sup>86</sup>. După eșecul lui Miloradovici în fața cetății Giurgiu datorat și trădării lui Filipescu, care le semnalizase turcilor poziția armatei ruse prin intermediul unor focuri aprinse<sup>87</sup>, Langeron relatează că, după un asediu prelungit, înainte de

---

<sup>81</sup> *Călători străini* 2004, p. 330; Hurmuzaki 1889, p. 151, 154-155; Penelea 1988, p. 676.

<sup>82</sup> Le era permis să treacă din Valahia în Moldova sau invers doar celor care dețineau un permis semnat de însuși mareșalul Prozorovski (Hurmuzaki 1912, p. 824-825).

<sup>83</sup> *Ibidem*, p. 837-838; Nouzille 1999, p. 33.

<sup>84</sup> Hurmuzaki 1912, p. 833; Iorga 1993, p. 84; Jewsbury 2003, p. 53; Agachi 2008, p. 124.

<sup>85</sup> Hurmuzaki 1912, p. 834; Agachi 2008, p. 276.

<sup>86</sup> Hurmuzaki 1912, p. 840.

<sup>87</sup> Langeron relatează în memorialul dedicat campaniei din 1809 că rușii observaseră niște focuri în depărtare, „așezate din distanță în distanță, care se prelungeau până la Dunăre”. Cum ele au atras atenția și mirarea generalilor ruși, deputatul muntean care se afla pe lângă Miloradovici și care era un acolit de-al lui Filipescu, a încercat să-i liniștească, spunându-le că țăranii „le aprindeau de obicei în acest anotimp pentru a arde iarba uscată”. Langeron consemna că Miloradovici l-ar fi crezut, în timp ce ceilalți generali „nu i-au împărtășit convingerea”. Deși prezența focurilor semănase îndoiala în rândurile rușilor, Langeron scria că s-ar fi convins într-adevăr „că erau semnale prin care Filipescu se înțelese să indice lui Aidin pașa”, comandantul

a se retrage înspre Siret, „prințul Prozorovski, spre a lipsi garnizoana Brăilei de toate proviziile pe care le-ar fi putut scoate din raia, a dat foc și a distrus toate satele și a gonit de acolo pe toți locuitorii<sup>88</sup>. N-a lăsat decât o pereche de boi fiecăruia din acești nenorociți, împreună cu un car unde n-au putut pune decât câteva lucruri”. Nu s-a ținut cont de faptul că pe durata asediului, locuitorii Brăilei i-au aprovizionat pe ruși. Deși ceea ce a mai rămas, „vin, țuică, grâu, fân, ovăz”, ar fi trebuit să fie împărțit trupelor, soldații nu au primit decât câțiva boi. Restul a fost jefuit de generalul Tușkov, de maiorul Ilbotinski și de intendentul armatei, moldoveanul Hristoveri, care au adunat astfel „o avere scandaloaasă”<sup>89</sup>.

Joseph Ledoulx primise instrucțiuni clare să informeze amănunțit ambasada franceză de la Constantinopol despre desfășurarea războiului ruso-turc, întreținând, în același timp, relații amiabile cu autoritățile de la București. A obținut de la feldmareșalul Prozorovski expulzarea consulului austriac și a întreținut relații excelente cu Constantin Filipescu, șeful partidei filoturce și profranceze, susținut de generalul Michelson. Ledoulx, care era amantul Ecaterinei Balș, fiica vitregă a lui Filipescu, s-a folosit de ea pentru a profita de neglijențele generalului Miloradovici, amantul domnișoarei Filipescu, care afla de la el secrete militare<sup>90</sup>. După moartea lui Prozorovski și venirea generalului Bagration la conducerea armatei rusești din Moldova, Constantin Filipescu va fi acuzat de a fi întreținut corespondență secretă cu turcii; familia Filipescu a fost expulzată în Rusia în martie 1810<sup>91</sup>.

Cum la 8/20 iulie Prozorovski s-a îmbolnăvit, a fost dus la Galați, unde a și murit după o scurtă ameliorare a stării sale de sănătate, la 9/21 august, către ora 5 după amiază; în locul său a fost numit Piotr Ivanovici Bagration, care a ordonat retragerea armatelor rusești la nord de fluviu în toamna aceluiași an și pregătirea campaniei din anul următor<sup>92</sup>. Tot în 1809, rușii au cucerit Isaccea la 29 iulie/10 august, Tulcea la 2/14 august, Babadagul la 2/14 august, Măcinul la 18/30 august, Hârșova la 23 august/3 septembrie, dar și Constanța la 20 august/11 septembrie<sup>93</sup>.

---

cetății Giurgiu, pozițiile rusești, după vreo șase luni, când a venit la București (*Călători străini* 2004, p. 331-333; Hurmuzaki 1889, p. 159-166).

<sup>88</sup> *Călători străini* 2004, p. 333-334.

<sup>89</sup> *Ibidem*, p. 334; Hurmuzaki 1889, p. 170-171; Penelea 1988, p. 675-676.

<sup>90</sup> Era fiul lui Jacques Ledoulx, care fusese cofetar la Moscova. Și-a făcut studiile în acel oraș și anterior, ocupase funcția de cancelar al viceconsulatului de la Iași; a fost arestat și închis în timpul campaniei lui Napoleon din Egipt, între 1798 și 1801. A ocupat funcția de cancelar al Consulatului Francez de la București între 1807 și 1827, apoi cea de consul. A fost considerat de ruși drept rusofob. Grație cunoașterii limbii turce și a celei ruse, s-a făcut remarcat în timpul tratativilor de la Slobozia (Nouzille 1999, p. 33-34).

<sup>91</sup> *Ibidem*, p. 34.

<sup>92</sup> *Călători străini* 2004, p. 334; Hurmuzaki 1889, p. 175-177.

<sup>93</sup> *Călători străini* 2004, p. 334-335; Hurmuzaki 1889, p. 176-180.

La 10 august 1809, Ledoulx îl informa pe Champagny despre numirea generalului Langeron în funcția de comandant al trupelor ruse din Principate<sup>94</sup>.

La 24 iulie/5 septembrie același an, Langeron sosea la București, ocazie cu care acesta făcea o comparație între cele două Principate, nefavorabilă Valahiei<sup>95</sup>, criticând imoralitatea și dezordinea care domnea în rândul slujbașilor de aici. Pe lângă această provincie, Moldova îi părea „un model de ordine și de rânduială”. „Ocupând cele două provincii, Curtea noastră a comis o greșeală de neiertat, cu urmări funeste; greșeala a fost de a le fi păstrat privilegiile, de a le fi lăsat administrația dezastruoasă și de a nu fi instituit [...] un guvern provizoriu”. Deși Langeron recunoștea deschis că și în Rusia se săvârșeau abuzuri, el considera că „tot ce administratorii ruși ar fi putut face nu s-ar fi asemuit desigur cu ceea ce, printr-o condamnabilă neglijență, au fost lăsați să facă boierii”<sup>96</sup>. Langeron îi considera pe boieri mai degrabă de plâns decât de condamnat; fiecare era dușmanul celuilalt, iar cum unul căpăta o slujbă, ceilalți se dezlănțuiau împotriva lui, neținând cont nici de legăturile de sânge, nici de cele de prietenie. Partida rusă, aproape inexistentă și extrem de slabă, era compusă „din boierii cei mai puțin lacomi și mai puțin depravați sau cel puțin a căror lăcomie nu mergea până la cruzimea rece”; în fruntea acesteia se afla Varlaam, devotat rușilor încă din 1769, fost ofițer rus, și care se temea de răzbunarea turcilor, dar având interese similare cu cele mai de seamă familiei boierești din țară: „Ghiculeștii, Grădiștenii, Brâncovenii și boierul Nenciulescu”<sup>97</sup>. De partea cealaltă, se aflau „toți ceilalți, greci sau români [...] devotați sau vânduți turcilor și boierului Filipescu, principalul lor agent”<sup>98</sup>.

Langeron mai scria cu amărăciune că trupele erau sacrificate pentru bunăstarea unor boieri, precum Hagi-Moscu, „cel mai neobosit dintre trădătorii vânduți turcilor”, Manu, Filipescu, Faca; deși Miloradovici poza în *Salvatorul* armatei, soldații mâncau cea mai proastă pâine, lemnul și furajele lipseau, magaziiile spitalelor erau goale, deși el personal trebuia să se ocupe de aprovizionarea lor:

„n-am găsit nici depozite, nici nimic pregătit pentru a le înființa, 5000 de bolnavi la București, 3000 la Craiova, puțini medici, medicamente deloc, satele din preajma Bucureștilor ruinate și pustii, lipsă de bani în casă, sumele hărăzite

---

<sup>94</sup> Hurmuzaki 1912, p. 841.

<sup>95</sup> „În comparație cu Țara Românească, guvernământul Moldovei este un model de ordine și de rânduială. Nici o descriere nu se poate apropia de adevăr când zugrăvești pe slujbașii din Țara Românească. Imoralitatea lor excesivă, ticăloșia lor chiar – căci acesta e cuvântul – sunt tot atât de copleșitoare pe cât de respingătoare pentru omenire” (*Călători străini* 2004, p. 335; Hurmuzaki 1889, p. 182).

<sup>96</sup> *Călători străini* 2004, p. 335-337; Hurmuzaki 1889, p. 183.

<sup>97</sup> *Călători străini* 2004, p. 337-338; Hurmuzaki 1889, p. 184; Iorga 1981, p. 440; Djuvara 1995, p. 62, 286.

<sup>98</sup> *Călători străini* 2004, p. 338; Hurmuzaki 1889, p. 184; Iorga 1981, p. 440; Penelea 1988, p. 678.

Portrete de ofițeri ruși din vremea războaielor ruso-turce surprinse de alogeni francezi

pentru întreținerea spitalelor restante pe șase luni, antreprenorii fără mijloace de noi aconto-uri, în sfârșit dezordinea și anarhia ajunseseră la un asemenea grad, încât nu speram la început să pot lupta împotriva atâtor piedici”<sup>99</sup>.

Generalul Engelhart<sup>100</sup> a fost numit în funcția de vicepreședinte al Divanurilor Țării Românești și Moldovei. Langeron îl descria ca fiind un ofițer viteaz de vreo 50 de ani, dar nepriceput în administrație. Sărac și tată a opt copii, tremura în fața lui Miloradovici. În ciuda avertizărilor sale că va fi de o mare severitate la venirea în funcție, Filipeștii și-au menținut fără probleme posturile pentru încă doi ani. În schimb, Langeron era foarte aspru cu Miloradovici: el considera că de-a lungul războiului, acest general a făcut „mai mult rău patriei sale decât turcii” și, deși merita „să ajungă la eșafod”, la final „a fost copleșit de favoruri”<sup>101</sup>.

Anul 1809 s-a sfârșit cu ocuparea Ismailului și a Brăilei, precum și a altor nouă fortărețe din Bulgaria, deși armata rusă se afla într-o stare deplorabilă: furajele lipseau, regimentele din avangardă nu mai aveau corturi, drumurile deveniseră impracticabile, iar oamenii și caii sufereau deopotrivă<sup>102</sup>.

Asediul rusesc asupra Brăilei este descris și de Alexandre de Moriolles, însoțitorul bătrânului conte Branicki în călătoria sa în Moldova. Acesta a lăsat și o prezentare a feldmareșalul Prozorovski, apreciat ca un bătrân incapabil să manevreze și o singură companie, o marionetă „care trebuia să miște sforile aflate în mâna” țarului. El oferea imaginea unei ruine, de-abia se mai ținea pe cal, „iar când era coborât, mergea ca și cum ar fi avut resorturi”. Prozorovski avea doar formal onoarea de a fi comandantul armatei ruse, pentru că adevărata conducere a acesteia o deținea Kutuzov, care avea „o capacitate deosebită atât ca militar, cât și ca om politic”, apreciat drept „unul din oamenii cei mai remarcabili pe care i-am întâlnit”<sup>103</sup>.

Alexandre de Moriolles mai scria că, în momentul călătoriei sale, Principatele nu recunoșteau altă autoritate decât pe cea a țarului<sup>104</sup>. În drumul de la Iași până la Râmnic, călătorul francez a avut ocazia să descopere Moldova. El constata că de veacuri întregi, flagelul războiului devasta această țară „nenorocită”: „armatele turce, polone și rusești o călcaseă adesea în picioare sub pașii lor sângeroși”. Călătorul făcea constatarea că „sub ocrotirea unei bune cârmuiri, Moldova ar putea să ajungă la nivelul celor mai bogate țări din restul Europei”<sup>105</sup>. La Râmnic, drumeții au aflat că mareșalul Prozorovski plecase să împresoare Brăila. Au fost găzduiți la un boier de prin partea locului, care, spre surprinderea lui Moriolles, vorbea franțuzește „cu cea mai mare ușurință, fără

---

<sup>99</sup> *Călători străini* 2004, p. 340; Hurmuzaki 1889, p. 186, 190-191, 193.

<sup>100</sup> *Călători străini* 2004, p. 338; Hurmuzaki 1889, p. 184-185.

<sup>101</sup> *Călători străini* 2004, p. 344; Hurmuzaki 1889, p. 199; Penelea 1988, p. 676.

<sup>102</sup> Hurmuzaki 1889, p. 213-215.

<sup>103</sup> *Călători străini* 2004, p. 469-470, 478.

<sup>104</sup> *Ibidem*, p. 471.

<sup>105</sup> *Ibidem*, p. 473-480.

cel mai mic accent”, deoarece își făcuse educația la Viena sub atenta supraveghere a unui emigrant francez. De la Râmnic, străinii au plecat spre Brăila.

După ce au stat trei săptămâni în fața Brăilei, rușii au declanșat atacul în seara zilei de 9 mai. În timpul luptei, orașul a oferit imaginea unui vulcan. Strigătele luptătorilor, zăngănitul armelor, salvele de artilerie se amestecau cu psalmodierile grave ale preoților care invocau în capelă „ocrotirea dumnezeului oștirilor și a sfântului Nicolae”. După cum bănuia Moriolles, rușii aveau de gând să cucerească Brăila prin metoda lor obișnuită: „cu pierderi mari de oameni, umplând șanțurile de cadavre, pentru a-și face drum până la ziduri și să se avânte în fortăreață cu ajutorul scărilor”. Însă cum scările erau prea scurte, nu au reușit să ajungă pe creasta zidurilor și mulți soldați au fost uciși. Dimineața i-a găsit pe ruși „încrâncenându-se pentru o victorie care nu mai era posibilă”. Kutuzov a ordonat retragerea în timp ce turcii trăgeau în soldații ruși ca într-o țintă. Zidul de apărare al Brăilei a fost împodobit pe toată lungimea sa „de pari ridicați, având înfipte în vârf capetele tuturor victimelor acestui nenorocit asalt care i-a costat pe ruși șapte mii de suflete”. A treia zi după eșecul suferit, rușii s-au retras spre Galați. Moriolles relatează că „o mulțime de cadavre duse de apa Dunării trecea neconținut pe sub ochii noștri. Turcii trimiseseră capetele bietilor noștri ruși la Constantinopol, dar încredinșaseră trupurile Dunării ca să le ducă spre Helespont”<sup>106</sup>.

Într-un raport din 7 martie 1810, consulul Fornetty îl informa pe ministrul său de Externe despre starea deplorabilă a armatei rusești<sup>107</sup>: regimentele incomplete, gradul ridicat de mortalitate din rândul soldaților, numărul redus al recruților care soseau pe frontul dunărean<sup>108</sup>.

La începutul anului 1810, luptele pe frontul dunărean au fost reluate, eforturile rușilor fiind orientate în direcția anihilării centurii de fortărețe otomane de pe malul drept al fluviului. Deși ofensiva a început încă din primăvară, de-abia la 1 iunie a capitulat Turtucaia, apoi Silistra, iar în toamnă au căzut Giurgiu, Rusciuc și Nicopole<sup>109</sup>. La sfârșitul verii a avut loc asediul Șumlei, unde se afla principala concentrare de forțe otomane conduse de marele vizir Iusuf pașa, soldat însă cu un eșec pentru partea rusă. Fornetty îi raporta lui Champagny, în iulie 1810, despre pierderile mari suferite de ruși în fața Șumlei și despre retragerea lor silită ordonată de generalul conte

---

<sup>106</sup> *Ibidem*, p. 473-483.

<sup>107</sup> Acestea i se adăuga și situația împovărătoare a locuitorilor Principatelor, care „ocupați de îndeplinirea neconținutelor prestații”, nu au mai reușit să semene. Generalul Snazin îi scria lui Arakceev, la 22 mai 1810, că „de la Movilău și până la Iași nu este semănat nici un grăunte, rușii au mâncat toate grăunțele locuitorilor, luând și o mulțime de boi pentru transport” (Agachi 2008, p. 111).

<sup>108</sup> Hurmuzaki 1912, p. 851-852.

<sup>109</sup> *Ibidem* 1885, p. 564-565; Columbeanu 1976, p. 28.

Kamenski. Puțin a lipsit ca prințul Trubețkoi să fie făcut prizonier după ce i-a fost ucis calul<sup>110</sup>.

La Rusciuk, rușii pierduseră 7000 de soldați și un general, iar 500 de ofițeri au fost fie uciși, fie răniți. Ledoulx îi raporta lui Champagny, la 11 august 1810, că, din cauza acelor pierderi pe câmpul de luptă, generalul Kamenski era foarte prost dispus și nu mai ieșea din cortul său<sup>111</sup>. La 13 septembrie 1810, consulul revenea cu alte informații către același destinatar, scriindu-i despre înfrângerea zdrobitoare suferită de turci la Șiștov. Rușii capturaseră 15 tunuri, 5000 de prizonieri, mai multe drapele, fiind prins chiar și un pașă cu trei tuiuri. După această „frumoasă victorie” a rușilor, orașelul Șiștov s-a predat<sup>112</sup>.

Despre capitularea cetății Nicopole transmiteau câteva informații, pentru același destinatar, Champagny, atât viceconsulul francez de la Galați, cât și amintitul consul de la București, la 10 octombrie 1810. Trupele rusești erau comandate de contele de Langeron<sup>113</sup>. Chiar dacă rușii stăpâneau aproape tot malul drept al Dunării, Kamenski dăduse ordin ca majoritatea forțelor rusești să se retragă în Țara Românească și să lase dincolo de Dunăre doar trei divizii. La 23 noiembrie 1810, Kamenski intra în București cu tot statul său major, unde a avut parte de o primire somptuoasă, după spusele lui Ledoulx. Trei divizii rămăseseră pe malul drept al Dunării: una la Rusciuc, comandată de generalul Essen, una la Nicopole, sub comanda lui Viassemski și una la Silistra, la dispoziția generalului Iuzoff. Două divizii erau staționate în Valahia: una la Craiova, sub comanda generalului Zass, și una la București, a generalului Suvorov. În Moldova s-au retras patru divizii aflate sub comanda contelui de Langeron: cea a prințului Cerbatov se afla la Iași, cea a generalului Rajefski era la Focșani, cea a lui Marcoff, la Ismail, iar cea a generalului Voinoff, la Hotin<sup>114</sup>.

În jurnalul campaniei din 1810, Langeron se plângea de lipsa fânului pentru caii trupelor din Țara Românească, din cauza căreia ar fi pierit vreo 3000-4000 de animale. Generalul era de părere că acele pierderi ar fi trebuit să le fie imputate lui Varlaam și oamenilor săi, responsabili de proasta gospodărire a Principatului<sup>115</sup>. Langeron mai menționa că fuseseră interceptate scrisorile consulului Franței la București, „mărunțelul domn Ledoulx”, către Napoleon, din care reieșeau clar intențiile împăratului în privința Rusiei: „Erau foarte limpezi. După ce le citeai nu te mai puteai îndoi de planurile lui Napoleon contra noastră”. Într-una din scrisori, Ledoulx furniza informații cu

---

<sup>110</sup> Hurmuzaki 1912, p. 859. Același eveniment făcea obiectul corespondenței trimise de principele Suțu lui Latour-Maubourg, din 13 septembrie 1810 (Hurmuzaki 1885, p. 569-571).

<sup>111</sup> Hurmuzaki 1912, p. 867.

<sup>112</sup> *Ibidem*, p. 872.

<sup>113</sup> *Ibidem*, p. 877, 879, 881.

<sup>114</sup> *Ibidem*, p. 882.

<sup>115</sup> *Călători străini* 2004, p. 346-347; Nicoară 2002, p. 69.

privire la armata rusă, pe care le avea de la un anume boier „Hagi Moscu, pe care rușii nu-l suspectează” și care, la rândul său, le avea de la un apropiat al lui Kamenski. Langeron recunoștea că avea de mult suspiciuni legate de acest boier și că ar fi dorit să-l aresteze. Din fericire pentru boierul „trădător”, Kutuzov „care tocmai venise aici, nu era omul să-și ia răspunderea unei asemenea măsuri și murea de frică să nu-l jignească pe Napoleon”<sup>116</sup>. Deși Langeron ar fi vrut să-l aresteze, generalul Kutuzov care tocmai venise la București, nu l-a lăsat să facă acest lucru<sup>117</sup>.

În ianuarie 1810, armata a scăpat de Miloradovici, iar Valahia de Filipescu, datorită memoriului trimis de generalul Bagration, care sosise la București și își luase în primire funcția de comandant al armatei. Memoriul scris la cererea generalilor Platonov, Zass, Stroganov, Trubețkoi și Langeron a fost expediat la Sankt Petersburg; în consecință Miloradovici a fost trimis la Kiev în calitate de guvernator militar, spre marea ușurare a armatei. A lăsat la București datorii de peste 60000 de ducați și nu s-a sfiit ca la plecare să-i ceară lui Bagration, pe care-l jignise în public, bani de drum ca să ajungă la destinație. Despre Bagration, Langeron consemna că era un „om în vârstă, cu sănătatea șubrezită, mărginit și foarte încăpățânat”, foarte priceput la afaceri, „blajin, politicos, prevenitor” și care până atunci avusese reputația de om cinstit<sup>118</sup>.

Relatările alogenilor francezi din perioada supusă investigației, fie că este vorba de voiajori, consuli sau conaționali aflați în slujba Rusiei, așa cum este cazul lui Langeron, reprezintă, neîndoind, importante surse informative sau izvoare pentru reconstituirea principalelor etape ale conflictului ruso-turc dintre anii 1806 și 1812, a stării de spirit din cele două Principate și a secvențelor de viață politică internă sub regim de ocupație străină, văzute de la Iași sau de la București. Bineînțeles că observatorii francezi nu au omis să îi portretizeze pe înalții ofițeri ruși, cu bune, cu rele, cu reușite pe front, dar și cu slăbiciuni sau pasiuni omeneste ... Generalii Kamenski, Michelson, Miloradovici, Meyendorf, Kușnikov, Bagration, Engelhart, Kutuzov, prințul Dolgoruki, feldmareșalul Prozorovski sunt personaje adesea menționate în scrierile alogenilor francezi, oficiali sau nu, martori oculari sau nu. Alți confrați de-ai lor, precum Platonov, Zass, Stroganov, Trubețkoi, Tușkov sau Ilbotinski sunt amintiți în trecere. Observatorii francezi au menționat pe lângă mersul propriu-zis al campaniei, implicarea ofițerilor din trupele de ocupație ruse în tot felul de abuzuri, nedreptăți, dar și chestiuni de viață mondenă.

---

<sup>116</sup> *Călători străini* 2004, p. 348-349. Despre interceptarea scrisorilor lui Hagi Moscu scria și Ledoulx într-un raport consular adresat lui Champagny din București și datat 26 decembrie 1810 (Hurmuzaki 1912, p. 885).

<sup>117</sup> *Călători străini* 2004, p. 349; Hurmuzaki 1889, p. 323; Penelea 1988, p. 676.

<sup>118</sup> *Călători străini* 2004, p. 345; Hurmuzaki 1889, p. 217.

### Abrevieri bibliografice

- Agachi 2008 – Alexei Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Iași, 2008.
- Bezviconi 1947 – Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.
- Boicu 2001 – L. Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, Iași, 2001.
- Călători străini* 2001 – *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a II-a, volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 2001.
- Călători străini* 2004 – *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, s.n., vol. I (1801-1821), volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, București, 2004.
- Cernovodeanu 1993 – Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*, București, 1993.
- Chagniot 1994 – Jean Chagniot, *L'Armée turque vue par les écrivains militaires français au dix-huitième siècle*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXIII, 1994, 3-4, p. 389-399.
- Ciobanu 1985 – Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Iași, 1985.
- Ciobanu 1999 – Veniamin Ciobanu, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană (sec. al XVIII-lea)*, Iași, 1999.
- Ciobanu 2000 – Veniamin Ciobanu, *Informații documentare privind politica orientală a Angliei (1786-1791)*, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași*, XXXVII, 2000, p. 223-247.
- Ciobanu 2005 – Veniamin Ciobanu, *Statele nordice și problema orientală (1792-1814)*, Iași, 2005.
- Cliveti 2006 – Gh. Cliveti, *Concertul european. Un experiment în relațiile internaționale din secolul XIX*, București, 2006.
- Columbeanu 1976 – Sergiu Columbeanu, *Contribuții privind situația internațională a Țărilor Române între anii 1806-1812*, în *Revista de Istorie*, 29, 1976, 5, p. 657-676.
- Corfus 1975 – Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975.
- Corvisier 1994 – André Corvisier, *La vision des Français sur l'armée russe au XVIII-e siècle*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXIII, 1994, 3-4, p. 375-387.
- Djuvara 1995 – Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, 1995.
- Droz 1952 – Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1952.
- Eliade 1982 – Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, București, 1982.
- Fănescu 1968 – Mihail Fănescu, *Un secrétaire inconnu de Pazvantoglu*, în *Studia et Acta Orientalia*, VII, 1968, p. 243-247.
- Goșu 1996 – Armand Goșu, *Rusia la Dunărea de Jos. Pacea de la București (mai 1812)*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, X, 1996, p. 19-96.

- Hurmuzaki 1885 – Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. II, 1781-1814. *Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, București, 1885.
- Hurmuzaki 1889 – Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. III, 1709-1812. *Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, București, 1889.
- Hurmuzaki 1912 – Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVI, 1603-1824. *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș*, București, 1912.
- Iordăchescu 1996-1997 – Lăcrămioara Iordăchescu, *Interferențe franco-române în perioada 1750-1859 reflectate în opera istoricilor români*, în Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Cliveti (coord.), *Național și social în istoria românilor. Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare / Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Istorie*, s.n., XLII-XLIII, supl. 1996-1997, p. 255-267.
- Iorga 1896 – N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai Iorga și publicate cu sprijinul Ministeriului de Instrucție Publică*, vol. II, București, 1896.
- Iorga 1981 – N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită de Adrian Angheliescu, București, 1981.
- Iorga 1993 – N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, vol. II, ediție de Georgeta Penelea Filitti, București, 1993.
- Istoria diplomației* 1962 – *Istoria diplomației*, vol. I, București, 1962.
- Jewsbury 2003 – George F. Jewsbury, *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studii asupra expansiunii imperiale*, Iași, 2003.
- Mischevca 1999 – Vladimir Mischevca, *Impactul geopolitic al războaielor ruso-turce asupra Principatelor Române*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, XIII, 1999, p. 165-187.
- Nicoară 2002 – Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne 1600-1830*, vol. I, Cluj-Napoca, 2002.
- Nouzille 1999 – Jean Nouzille, *La diplomatie française et les Principautés danubiennes au début du XIX-e siècle*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXVIII, 1999, 1-4, p. 3-36.
- Penelea 1988 – Georgeta Penelea, *Țările Române în timpul războiului din 1806-1812 văzute de ofițerii superiori ruși A. de Langeron și P. V. Ciceagov*, în *Revista de Istorie*, 41, 1988, 7, p. 673-681.
- Pippidi 1988 – Andrei Pippidi, *Călătoriile ducelui de Richelieu prin Moldova*, în *Revista de Istorie*, 41, 1988, 7, p. 683-696.
- Ploscaru 2009 – Cristian Ploscaru, *Politica Franței în Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea din perspectiva elitei locale*, în Ionuț Nistor, Paul Nistor (coord.), *Relații internaționale. Lumea diplomației. Lumea conflictului*, Iași, 2009, p. 29-47.
- Renouvin, Duroselle 1964 – Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, 1964.
- Semenova 1996 – Lidia E. Semenova, *Principatele Române în relațiile internaționale (1800-1806)*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, X, 1996, p. 3-18.

Portrete de ofițeri ruși din vremea războaielor ruso-turce surprinse de alogeni francezi

- Spinei, Spinei 1994 – Victor Spinei, Michaela Spinei, *Însemnările cu caracter istorico-etnografic asupra Principatelor Române ale contelui de Langeron*, în *Hierarus*, IX, 1994, p. 363-395.
- Stroia 1999 – Marian Stroia, *Un conflict devastator pentru români: războiul ruso-turc (1806-1812). Începuturile ostilităților*, în *Revista istorică*, X, 1999, 5-6, p. 519-527.
- Șipoș 2005 – Sorin Șipoș, *Imaginea celuilalt: un document francez privind spațiul românesc de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Journal for the Study of Religions & Ideologies*, 12, 2005, p. 41-47.
- Urechia 1891-1902 – V. A. Urechia, *Istoria românilor. Curs făcut la facultatea de litere din București după documente inedite*, vol. IX, București, 1891-1902.
- Xenopol 1997 – A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, ediție de Elisabeta Simion, București, 1997.